

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДОБРОЗИЧЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ОДНОЛІТКІВ ЗАСОБАМИ КАЗОК В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Скорба Л.О.

Педагогічний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджується проблема формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків засобами казок В. О. Сухомлинського. Зроблено теоретичний аналіз наукового доробку світових та вітчизняних педагогів та психологів щодо значущості та специфіки формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків. Визначено та проаналізовано казки В. О. Сухомлинського як засіб формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків. Запропоновано їх використання у роботі з дітьми щодо формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків.

Ключові слова: моральне виховання, доброзичливе ставлення, казка, діти старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української держави активізація людського фактору виступає однією з умов подальшого суспільного прогресу. Тому і перед дошкільним навчальним закладом, і перед сім'єю, і перед суспільством у цілому постає завдання виховання гуманної людини, яка у своїй діяльності рахуватиметься з інтересами інших людей, поважатиме особистість кожної людини. Вирішення цього завдання тісно пов'язане з формуванням у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній науці виконано ряд досліджень, що присвячені вивченню казки як засобу морального виховання дошкільників, зокрема такі вчені як Л. П. Стрелкова, С. А. Литвиненко, Л. Б. Фесюкова та ін. Н. Карпінська, О. Запорожець, А. Богущ, С. Бакуліна у своїх наукових дослідженнях вивчали питання педагогічного потенціалу засобів фольклору, зокрема упровадження української казки в освітній процес. Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що казка як засіб формування доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільно-

го віку була предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, В. Сухомлинський, Д. Соколов, Л. Стрелкова, С. Русова, К. Ушинський, та інші використовували казку як засіб впливу на моральний розвиток дитини дошкільного віку. В психологічній науці існує концепція казкотерапії – лікування казками, що побудована на основі досліджень у галузі вікової психології, дитячого психоаналізу, аналітичної психології. Концепція казкотерапії представлена у роботах таких авторів як М. Беттельхейм, Р. Гарднер, К. Юнг, П. Пропп, а також у багатьох сучасних психологів, таких як: Т. Д. Зінкевич-Євстігнеєва, А. М. Михайлов, І. В. Вачков, А. Д. Короткова, які підкреслювали велику значимість казки в процесі розвитку особистості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений інтерес відомих вітчизняних науковців до обраної проблематики, формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків засобами казок В. О. Сухомлинського не втрачає актуальності. В останні роки активно дискутується тлумачення сутності доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку.

Мета статті полягає в обґрунтування ефективності використання казок В. О. Сухомлинського як засобу формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків.

Завдання:

– обґрунтувати значення казок В. О. Сухомлинського як засобу формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків;

– окреслити педагогічні умови використання казок В. О. Сухомлинського в моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За сьогоднішніх реалій життя постала необхідність переглянути пріоритети виховання людини, а передовсім – оцінити виховні можливості нинішнього соціального середовища. Сучасні тенденції виховання зорієнтовані на матеріальну забезпеченість, конкурентоспроможність особистості, що, власне, аж ніяк не є духовними цінностями. Водночас значно послабився авторитет суспільних традицій, внаслідок чого спостерігається приниження людської гідності, культ сили. Моральна криза в суспільстві змушує науковців, педагогів-практиків шукати нові підходи до розв'язання вічної проблеми виховання – введення дитини у соціальне середовище, тобто у світ людей. Актуальними є питання формування доброзичливого ставлення до однолітків, формування ціннісних орієнтацій і прилучення дитини дошкільного віку до загальнолюдських цінностей у процесі її розвитку та виховання. Такі прояви людських якостей як: гуманність, співчуття, доброта, співчуття, безкорисливість, доброзичливість стали менш важливими серед підростаючого покоління. Все більше проявляються такі негативні прояви поведінки як: насилля, агресія, байдужість, черствість до оточуючого світу та повсякденного життя, причинами яких є пропаганда у засобах масової інформації (преса, телебачення, інтернет) та кризові явища у суспільстві, зниження матеріального добробуту, втрата авторитету моральних цінностей викликають зміни в духовному житті народу, де формуються норми та правила поведінки у суспільстві і спостерігається нерозвиненість моральних почуттів, витісняється людяність, душевність, доброзичливість. Тому вирішення таких проблем багато в чому покладається на навчально-виховні заклади та освітні інститути. Тому на вихователів та вчителів покладається дуже важлива місія прищеплення підростаючому поколінню гуманізму та формування етичних норм та моральних принципів. Виховання первинних моральних якостей у дошкільників та доброзичливості є нагальними проблемами суспільства.

Дошкільне дитинство є початком фактичного становлення особистості, розвитку активності як чинника світопізнання, засвоєння морального досвіду. Батьки, вихователі, педагоги мають прищеплювати дітям старшого дошкільного віку культуру людських взаємин, навчати їх взаємної поваги у спілкуванні та спільній діяльності, виробляти вміння дотримуватися простих норм співжиття, керуватися соціально значущими цінностями.

У старшому дошкільному віці дитина має сформовані уявлення про доброту, гуманність, щирість як важливі якості людини та людських

взаємин, про справедливість як здатність правильно оцінювати вчинки людей, та самоповагу, на усвідомленні своєї індивідуальності. У перші роки життя закладаються основи морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички, які спрямовують подальше її вдосконалення. Головною метою на даному етапі морального розвитку є формування у дітей старшого дошкільного віку доброти, доброзичливого ставлення до однолітків.

Проблему виховання доброзичливості та людяності та народний досвід морального виховання вивчали видатні педагоги всіх часів і народів. У дослідженнях основоположника дошкільної педагогіки Яна Амоса Коменського виховання моральності розглядається в одному ряду з пізнанням світу (розумовим вихованням).

У працях відомого швейцарського педагога Йоганна Генріха Песталоцці метою морального виховання, є формування «діяльної любові до людей», що починається з любові до матері, інших членів сім'ї, доброзичливого ставлення до однолітків [3, с. 76-82].

Проблему формування доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку вивчав відомий психолог С. Л. Рубінштейн. Важливими завданнями є виховання у дитини дошкільного віку, культури людських стосунків, прищеплення навичок взаємної поваги у спілкуванні та спільній діяльності у дитячому колективі, умінням дотримуватися простих норм співжиття, керуватися соціально значущими цінностями [3, с. 76-82].

Проблемі морального виховання присвячена вся педагогічна спадщина відомого польського гуманіста, лікаря та педагога Януша Корчака. У його відомих працях «Право дитини на повагу», «Як любити дитину?» сформульовано закон виховання – «реформи в житті дорослих слід починати в душах дітей».

С. Ф. Русова, вважаючи творення моральної особистості стрижнем усієї виховної роботи, стверджувала, що «моральним вихованням має бути перейняте все навчання, все життя», а головне у цій роботі є «вироблення характеру». Видатні педагоги, вчені як Л. Н. Толстой, М. В. Ломоносов, А. Н. Радищев, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський, вивчали питання доброзичливого ставлення дітей до оточуючих під впливом сформованих моральних почуттів.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел (І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, А. Гончаренко, О. Запорожець, Я. Коменський, М. Лісіна, Т. Поніманська) щодо особливостей формування у старших дошкільників доброзичливого ставлення до однолітків та взаємостосунків засвідчує, що старший дошкільний вік є сенситивним для розвитку і становлення доброзичливих взаємостосунків завдяки віковим і психологічним новоутворенням, провідним мотивам поведінки та характерним проявам у взаємостосунках із однолітками [4, с. 363].

У сучасній педагогічній науці існує багато наукових робіт, які досліджували казку як засіб формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків.

У дослідженнях Л. П. Стрелкової, зазначається, що казка – це жанр усної народної творчості,

що має величезне значення для морального виховання дітей дошкільного віку. Казка розвиває уяву дитини, заставляє її співпереживати і внутрішньо співдіяти з казковим героєм, у результаті чого, дитина набуває лише нові знання та уявлення про навколишній світ, але найголовніше, у неї формується нове емоційне ставлення до однолітків, оточуючого світу: до людей, предметів та явищ [9, с. 128].

У дослідженнях Л. Ф. Фесюкової стверджується, що під час використання казок у роботі з дітьми, вони вчаться аналізувати значимість вчинків казкових героїв, що сприяє формуванню у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків. Вчена зазначає, що у моральному аспекті, казка дає змогу дитині співчувати, співпереживати та можливість ставати на місце позитивного чи негативного героя, що забезпечує більш глибоке співпереживання їх вчинкам та діям [10, с. 464].

С. Русова у своїй праці «В оборону казки» (1927) наголошувала на використанні казки у роботі з дітьми в дитячому садку та сім'ї. Вважала казку, важливим засобом морального виховання, та використання для розвитку різних сторін особистості дитини, формування доброзичливого ставлення до оточуючого світу. Оскільки казка в доступній для дитини формі розкриває загальнолюдські та національні цінності, які склалися історично [2, с. 11].

У дослідженнях відомого педагога К. Ушинського наголошувалось на величезному значенні виховання, яке створено народом і побудоване на народних основах. Педагог підкреслював, що вагомий внесок у моральне виховання дитини справляють пам'ятки народної творчості, особливе значення надавав народній казці. Наголошував, що цінність казки полягає в тому, що вона спонукає дитину до виявлення бажання віддатися вільній грі словом, вона надає бурхливу силу для фантазування.

В. О. Сухомлинський створив наукову лабораторію у Павлівській школі, де активно використовував народні джерела впливу на дітей, а саме: народну гру, рідне слово, казку, природу, звичаї та обряди, які розвивали творчі здібності, морально виховували, допомагали самовдосконалюватися, а найголовніше – формували доброзичливе та безкорисливе ставлення до оточуючого світу.

Відомий педагог та знавець людської душі В. О. Сухомлинський відмічав: «Казка для маленьких дітей – не просто розповідь про фантастичні події, це – цілий світ, в якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю». На його думку, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Завдяки казці в дитини формуються почуття ввічливості, любові, доброти, вірності, виховується краса душі.

Казки В. О. Сухомлинського використовуються в роботі з дітьми як засіб формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків, розвитку мовлення, ознайомлення з навколишнім, образотворчої та музичної діяльності так і під час повсякденної діяльності. Казки – один з найбільш популярних серед дітей жанрів народної творчості. У них міцна со-

ціальна основа, життєствердний оптимізм. Герої казок, яким властиві високі моральні якості, завжди ведуть боротьбу з темними силами, що символізують соціальне зло й несправедливість. Образи позитивних казкових персонажів давно стали для дітей втіленням кращих рис людини. Дитина уважно стежить за розвитком казкового сюжету, відверто реагує на вчинки героїв, проникається своєрідністю їхніх стосунків, думок і почуттів. Казка як своєрідний жанр творчості, з давніх часів займає провідне місце у фольклорі всіх народів світу, пам'ятки про казку знаходились в різноманітних писемних рукописах, які дійшли до нашого кризис віки і тисячоліття.

У педагогічній діяльності В. О. Сухомлинського є величезний арсенал засобів морального виховання. У його практичній діяльності з дітьми гармонійно поєднувалось переконливе слово, читання творів дитячої літератури, етичні бесіди, вивчення сутності норм моралі та програвання ситуацій. Для того, щоб постійно збагачувати свідомість своїх вихованців, педагог створив «Хрестоматію моральних цінностей людства», де зібрав розповіді про кращі моральні якості та вчинки людей. Педагог написав також для дітей «Етичну хрестоматію», де зібрав розповіді, оповідання, казки на тему морального виховання.

Особливого значення надавав В. О. Сухомлинський казці у процесі розвитку дитини, вважав її чудодійним засобом розвитку мовлення та морального виховання дітей: педагог вважав, що казка – це свіжий вітер, що роздуває вогник дитячої думки і мови. За допомогою казки, дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем, відгукується на події та явища навколишнього життя. Початкове духовне виховання відбувається саме через казку. Видатний педагог стверджував, що зміст навчання та виховання, характер морального життя, розумового розвитку дитини повинен стояти на «трьох китах»: «яскрава думка, живе слово і творчість дитини» [5, с. 670].

У працях В. О. Сухомлинського зазначалось, що казка – це духовне багатство народної культури, пізнаючи яке, дитина пізнає серцем життя народу. Створення казки – це один із найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. В той же час, це важливий засіб розумового розвитку. Як би не творчість, не складання казок, мовлення багатьох дітей було б плутаним, а мислення – хаотичним. Саме казка, на думку педагога, задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього, чарівний і дивовижний, веселий і справедливий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси і справедливості [4, с. 363].

Казки В. О. Сухомлинського направлені на морально-етичне виховання дітей дошкільного віку та сприяють формуванню у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків. Зокрема, у казці «Крилата квітка» виховна мета спрямована на виховання радісного відчуття від спілкування з оточуючими; у казці «Куди поспішали мурашки» висвітлюються питання виховання товаристкості, бажання допомагати один одному, турботливості. А у казці «Як Білочка Дятла врятувала» розкриваються питання виховання вміння співчувати чужій біді, допомагати в скрутну хвилину. У казці «Рибка та жаб-

ка» та інших висвітлюється питання виховання щирих, доброзичливих відносин між друзями, розуміння того, що задрість до добра не доводить. Слухаючи казки та аналізуючи їх разом з вихователем діти вчаться гуманно та доброзичливо ставитись до оточуючого світу та однолітків зокрема.

Аналізуючи казки В. О. Сухомлинського, які зібрані в його збірках «Вічна тополя», «Чиста криниця», «Казки школи під голубим небом» та багато інших можна стверджувати, що вони допомагають сформувати та розвинути у дітей старшого дошкільного віку такі ціннісні орієнтири, а саме: духовні цінності, гуманістичні почуття, родинні цінності, естетичні почуття та бережливе ставлення до природи [6, с. 344].

Багато у В. О. Сухомлинського казок, які розвивають у дитині доброту, чуйність та сердечність до всього живого та формують доброзичливе ставлення до однолітків. Зокрема, в казці «Як Андрійко перевіз Піну» діти знайомляться з тим як діти Ніні та Андрійко йдуть зі школи, та на їх шляху зустрічається перешкода – рів, і як хлопчик Андрій допомагає Ніні перейти рів, несучи її на спині, тому що вона в туфлях, а хлопчик в чобітках. Мораль цієї казки полягає в тому, щоб допомагати своїм друзям, одноліткам та підтримувати у буденному житті. Інший мотив казки «Мед в кармані». У казці розповідається про те, як однолітки Діма, Вася та Юра зібралися до лісу. Мама дали їм по пиріжку, а Юрі мама налила ще й бутилочку меду і наказала не ділитися з дітьми, а самому з'їсти. Однак бджоли, які злетілися на запах меду викрили Юру в його жадібності, а діти весело сміялись з його поведінки. Мораль казки в тому, щоб не бути жадібним, а ділитися з друзями та однолітками. Можливості виховання моральних почуттів, формування любові та доброзичливості до навколишнього світу та до однолітків ми бачимо також у казках «Як Коля став хоробрим», «Петрик, собака і котик», «Як дівчинка побачила себе», «Чому всім стало радісно?», «Навіть квіти почервоніли від сорому», «Зелені рукавички» тощо [8, с. 304].

Яскравим прикладом художнього розв'язання проблеми дитячих стосунків та формування доброзичливого ставлення до однолітків, на рівні доступному дітям, є казка «Саме головне – це змусити себе відчувати». Пихатий та самозак-

ханий школяр Гена стикається з проблемою непорозуміння зі сторони однолітків та самотності: «Не любили товариші Генку – занадто він виставляв свій розум напоказ». Відповідь на запитання вчительки і так гляне на клас, ніби каже: «Я самий розумний». А під час шкільного походу ніхто не хотів з Генкою ні покривала брати, ні з однієї миски обід їсти. Заплакав Генка, підійшов до вчительки і запитує: «Я ж нікому слова поганого не сказав... За що ж мене незлюбили?». І вчителька відповіла: «Нелегка справа – примусити себе говорити, ще важче – примусити себе мовчати та думати. Але найважче – це примусити себе відчувати оточуючих людей Потрібно бачити людей іншими очима, співчувати, допомагати, а не бути пихатим. Тому, що кожен, хто вважає себе самим – самим, в кінці – кінців залишається самотнім». І Гені, за сюжетом казки довелося освоїти науку доброти та доброзичливого ставлення до однолітків.

Такі самі приклади маємо в дитячому колективі та й в дорослому житті, проблеми доброзичливого ставлення до оточуючих людей. Це є стрижнева, важлива проблема суспільства – формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків.

Під час роботи з дітьми ми пересвідчилися, що використання казок В. О. Сухомлинського як засобу формування у дітей старшого дошкільного віку доброзичливого ставлення до однолітків є ефективним та необхідним для морального становлення особистості [10, с. 464]. В ході нашої роботи ми проводили бесіди за прочитаними казками В. О. Сухомлинського, де ставили дітям запитання, обговорювали та аналізували їх, а також вчилися думати та осмислювати поведінку героїв тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, казки В. О. Сухомлинського є важливими та необхідними в освітньому процесі дошкільного навчального закладу. Вони виховують у дітей старшого дошкільного віку почуття сердечності та гуманності до всього живого, формують доброзичливе ставлення до однолітків. Таким чином, використання казок В. О. Сухомлинського у навчально-виховній діяльності педагога сьогодні мають величезне значення для теоретичного та практичного розв'язання цієї проблеми.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. – 2012. – № 1. – С. 6-9.
2. Русова С. В оборону казки // Сільська школа. – 2001. – № 6. С. 11.
3. Литвиненко С. А. Українська народна казка як засіб гуманного виховання першокласників // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 76-82.
4. Поніманська Т. І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку: (монографія). – Рівнен. держ. Гуманіст. ун-т. Рівне, 2006. – 363 с.
5. Сухомлинський В. О. Рідне слово / Вибрані твори: У 5-ти т. / В. О. Сухомлинський – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – 344 с.
7. Сухомлинський В. О. Чиста криниця / В. О. Сухомлинський. – К.: Веселка, 1981. – 286 с.
8. Сухомлинський В. О. Хрестоматія з етики / Уклад. О. В. Сухомлинська. – Педагогіка, 1990. – 304 с.
9. Стрелкова Л. П. Уроки сказки. – М.: Педагогіка, 1990. – 128 с.
10. Фесюкова Л. Б. Воспитание сказкой / Л. Б. Фесюкова. – Харьков: Фолио, 1997. – 464 с.
11. Формування ціннісних орієнтирів у молодших школярів творами В. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kspu.kr.ua
12. Соф'янчук Л. С. Казка як засіб розвитку особистості / Л. С. Соф'янчук. – Кіровоград, 2013. – 25 с.

Скорба Л.А.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ДОБРОЖЕЛАТЕЛЬНОГО ОТНОШЕНИЯ К ОДНОГОДКАМ СРЕДСТВАМИ СКАЗОК В.А. СУХОМЛИНСКОГО

Аннотация

В статье исследуется проблема формирования у детей старшего дошкольного возраста доброжелательного отношения к сверстникам средствами сказок В. А. Сухомлинского. Сделано теоретический анализ научного наследия мировых, отечественных педагогов и психологов по значимости и специфике формирования у детей старшего дошкольного возраста доброжелательного отношения к сверстникам. Определены и проанализированы сказки В. А. Сухомлинского как средство формирования у детей старшего дошкольного возраста доброжелательного отношения к сверстникам. Предложено их использование в работе с детьми по формированию у детей старшего дошкольного возраста доброжелательного отношения к сверстникам.

Ключевые слова: нравственное воспитание, доброжелательное отношение, сказка, дети старшего дошкольного возраста.

Skorba L.A.

Borys Grinchenko Kyiv University

FORMING A FRIENDLY RELATIONSHIP TO PEERS IN PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF FAIRY TALES V.A. SUKHOMLYNSKY

Summary

In the article the problem of forming a friendly relationship to peers in preschool children by means of fairy tales V.A. Sukhomlynsky. Made theoretical analysis of scientific achievements of world and national educators and psychologists about the importance and specificity of formation of preschool children friendly attitude towards peers. Identified and analyzed tales V.A. Sukhomlynsky as a form of preschool children friendly attitude towards peers. A use in working with children on the formation of preschool children friendly attitude towards peers.

Keywords: moral education, friendly attitude, fairy tale, children of preschool age.